

PAPER DETAILS

TITLE: İlimli İslam Tartismalari Zemininde Günümüz Türkiye'sinde Laikligin Anlam ve Sinirlari

AUTHORS: Mehmet Ali BÜYÜKKARA

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153782>

İlmlî İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye'sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları

Mehmet Ali BÜYÜKKARA*

Meanings and Boundaries of Modern Turkish Secularism around the Current Discussions on Moderate Islam

This study, before all else, establishes that moderate Islam is entirely a secular project which proposes to subject Islam to a reform towards secularism. Designers of the project showed Turkey as the perfect model of moderate Muslim state. This decision disturbed important secularist groups in Turkey. The main reason of this discontent is that the moderate Islam wanted a moderate secularism and refused to corporate with radical secularism. From this point and by using written and oral expressions shaped around current discussions on moderate Islam, this article aims to present once again the sides of Turkish secularism, moderates and radicals, with their arguments, and tries especially to find out the characteristic of radical Kemalist interpretation of secularism.

Key Words: moderate Islam, laïcité, laicism, secularism, radical secularism, moderate secularism, mainstream secularism, Kemalism, relationship between religion and state in Turkey.

Anahtar Kelimeler: İlmlî İslam, laiklik, laikçilik, radikal laiklik, ılımlı laiklik, sekülerizm, Kemalizm, Türkiye'de din-devlet ilişkileri.

İktibas / Citation: Mehmet Ali Büyükkara, "İlmlî İslam Tartışmaları Zemininde Günümüz Türkiye'sinde Laikliğin Anlam ve Sınırları", *Usûl*, 9 (2008/1), 173 - 200.

1 – İlmlî İslam Kavramı

11 Eylül saldırılarının ardından müslüman oluşumlardan gelmesi beklenen terör tehdidini ve bunu besleyen radikal dinî düşüncüyü zayıflatmak ve bu düşünceye alternatif oluşturmak için ABD dışişleri, savunma ve istihbarat çevrelerince dizayn edilen "sivil demokratik İslam" projesi, halkı müslüman ülkelerde "ılımlı (*moderate*) İslam" adı altında, aşırı ve totaliter olmayan, hoşgörülü, insan haklarına saygılı, yer yer modern, dini siyasal-

laştırmaya hayli mesafeli bir b
miş sivil ya da siyasi yapıları d

"İlmlî İslam" tasarımının
düşünce kuruluşu tarafından
Islam: Partners, Resources and
(köktencilere, gelenekçilere, mo
nin hedefine ulaşması için A
izlemesi gerektiği hususunda
çağdaş ve demokratik Batılı c
akımın dinî radikalizmi besley
lar arası çıkarlarına zarar vere

a - Öncelikle, İslamiyet'i r
öngören "modernist" akım de

b - Muhafazakar bir dinî z
kapalı olan, ancak köktenci r
"gelenekçi" akım/akımlar, kök
ği verirken gelenekçiliğin fark
liğe daha yatkın Hanefi gelen
köktencilige meyilli Selefî gele

c - Köktencilige bütün yön

d - Laikler desteklenmeli. İ
dini tahrip etmediği, bilakis
pılmalı. Fakat laiklere bu de
güçlerle solculuk ve ulusalcılı
önüne geçilmeli.

İzlenecek bu stratejiyle "ra
modern ve demokratik bir İ
"teokratik hareketlerin ya da
faaliyetlerini dengeleyeceği" ö
da ılımlı müslüman kuruluşla
tek verilmesi istenmektedir.²

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Prof. Dr.), buyukkara@excite.com.

¹ Cheryl Benard, *Civil Democratic*
Rand Corporation, 2003, s. ix-xii

² Angel Rabasa ve diğerleri, *T*

İşbirliği için temas kurulacak kişi ve kuruluşların samimi olup olmadıkları ABD yetkililerince önemli bir husus olarak görülmekte, fırsatçı ya da hakiki çehresini saklayan takiyeci yapılar ile hakiki ilmlilerin mutlaka ayırt edilmesi gereği üzerinde durulmaktadır.³ Bu bağlamda “ılımlı İslam”ın ayırt edici kriterleri de belirlenmektedir.⁴ Buna göre, şiddet ve terörün geçmişte ve günümüzde desteklenmemesi, göz yumulmaması, demokratik ilkelere bağlı olunması, en başta kadın-erkek eşitliği ve ibadet özgürlüğü olmak üzere uluslararası standartlardaki tüm insani hakların istisnasız tanınması, din değiştirmenin insani bir hak olarak kabulü, ceza hukuku ve medeni hukuk alanlarında şeriat kurallarının uygulanması doğrultusunda bir niyet ve gayret içinde bulunulmaması, inançlar ve mezhepler üstü bir hukuk sisteminden yana olunması, gayrimüslimlerin müslümanlarla eşitliğine inanılması, onların yüksek devlet görevleri üstlenmelerine, kendi ibadethanelerini kurup idare etmelerine karşı çıkılmaması “ılımlı” müslümanlığın temel özellikleri olarak sıralanmaktadır.

İlmli İslam’ın tanınmış savunucularından akademisyen ve yazar Daniel Pipes’in eklediği kriterler ise çok daha reforme edilmiş bir İslam tasavvurunu çağrıştırmaktadır. Diğer dinlerin de doğru ve geçerli olabileceğinin kabul edilmesi, İslam’ın kökeni üzerine yapılan serbest bilimsel değerlendirmelerin meşru sayılması, cihadın bir savaş formu olarak algılanmaması, serbestçe din değiştirmeye ve gayrimüslim erkeklerle evlenmeye cevaz verilmesi, oruç ayında yemek servislerinin yasaklanması türünden gündelik hayata yapılan dinî müdahalelerin önlenmesi gibi ölçütler, Pipes’in önerileri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵ Atatürk’ü bu bağlamda yaptıklarıyla anan Pipes, onun, demokrasiyi Türkiye’de tüm yönleriyle yerleştirmek maksadıyla şeriatın devlete ve hayata olan müdahalesinin önünü kestiğinden övgüyle bahsetmektedir. Bu deneyim, Pipes’a göre, aslında evrilmeye ve modernize edilmeye uygun bir din olan İslam’ı “asla-değişmez/değiştirilemez” kabul etmenin vahim bir hata olduğunu müslümanlara göstermiştir.⁶

Corporation, 2004, s.64.

³ A. Rabasa, C. Benard, L.H. Schwartz, P. Sickel, *Building Moderate Muslim Networks*, Santa Monica: Rand Corporation, 2007, s.141.

⁴ Rabasa, a.g.e., s.69.

⁵ Daniel Pipes, “Finding Moderate Muslims: Do You Believe in Modernity?”, *Jerusalem Post*: 26 November 2003.

⁶ Pipes, “A Democratic Islam?”, *Jerusalem Post*: 16 April 2008.

2 – İlmli İslam Projesinin

1970’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin önüne geçmek için hazırlanan min karşısına İslam’ı koyan ABD’nin resmi ya da gayri resmi niteliği Bilhassa 1979’daki Afganistan işgalı örgütlerle dahi işbirliği yapması da gerçekleşen İran İslam Devrimi olduğu heyecanı kırmak ve de “Şii tehlikesi” karşısında Sünni 1980’li yılların sonunda Sovyet yılmacılığın artık ABD’nin kümesi, bunun yerini ise anti-Amerikanın alması ve akabindeki bilimsel kalkan olabilecek” bir ilmlı İslam

11 Eylül hadisesinin ardından aldığı kararları alan ABD yönetimine karşı fifletmek ve direniş odaklarının böyle bir projeye ihtiyaç vardı. lerı Bakanı C. Rice’a göre, “terör kirler arası savaşı kazanmak İslam şüncenin karşısına ilmlı dinin bu nedenle elzemdi.

İlmli İslam’ın sadece terör eksik bir değerlendirme olarak (BOP) yanyana/içiçe yürütülmesi Orta Doğu’daki siyasal ve ekonomik için ilmlı İslam’ın yakın ve uzağını ayrıca işaretlemekteydi. bir bütçe hazırlandı ve belli müslüman ülkede çok çeşitli

⁷ David E. Kaplan, “Hearts, Minds, Terrorism, America is Spending News&World”, *Re* <www.usnews.com/usnews/news>

okullar açıldı. Ortak ya da müttefik olarak seçilen düşünce kuruluşlarına fonlar aktarıldı. Bunlarla sempozyumlar, paneller tertip edildi. Bazı ülkelerde cami imamı eğitildi. Radyo ve TV kanalları hizmete sokuldu. Çok sayıda cami ve türbe restore edildi.⁸

Gelinen son durum ise ılımlı İslam'ın amaçları açısından hiç olumlu değildir. ABD, işgal altında tuttuğu iki ülkedeki radikal dirinişi kıramamış, geri çekilmenin hesabını yapmaktadır. ABD'nin müslüman kamuoylarındaki sempati ve itibarının da eskisine göre arttığı söylenemez. İşgal ettiği ülkelerdeki özellikle sivil halka karşı gayri insani icraatları, haksız ve adaletsiz uygulamaları, Filistin'deki insanlık dramı karşısında koşulsuz İsrail yanlısı tavrı ABD'nin güvenilirlik imajını müslüman halklar nezdinde bir hayli yıpratmıştır. ABD'nin bölgedeki otoriter ve totaliter rejimleri sırf müttefikleri olduğu için desteklemeyi sürdürmesi ılımlı İslam'ın demokrasi kartını göstermelik hale getirmiştir. Bir biçimde işbirliği niyeti içinde olan İslami yapılar, töhmet altında kalmamak için ilişkilerde mesafeli davranmışlardır. İşler daha çok liberal ve seküler kuruluşlarla birlikte yürütülmüş, bu da amaçlanan etkinin hayli dar bir alana sıkışmasına neden olmuştur. Müslümanların aşırılık ve teröre dönük tepkisel değerlendirmelerinde ve bu yöndeki bilinç yükselmesinde, ılımlı İslam faaliyetlerinin sonuçlarından daha çok özeleştirel yaklaşımların daha etkili olduğunu kabul etmek gerekir.

ABD'li yeni-muhafazakarların bir projesi olan ılımlı İslam'ın, Demokrat Obama'yı iktidara taşıyan seçimler sonrasında zaten doğal olarak devlet desteğini yitireceği öngörülebilir. Ancak hem ABD'nin hem de Avrupalı devletlerin İslam'ı ve müslümanları dıştan dönüştürme faaliyetleri ılımlı İslam'la başlamamıştır. Bu projenin başarısızlığıyla da sona ermesi beklenmemektedir.

3 – İlmli İslam Projesinin Türkiye'deki Yansımaları

Nato üyesi, ABD'nin stratejik ortağı ve Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olan, ayrıca demokratik ve laik kimliğini anayasasıyla güvence altına alan Türkiye, bu özellikleriyle ılımlı İslam projesinin doğrudan kapsam alanı içerisine alınmamıştır. Türkiye böylece "hedef ülke" olarak değerlendiril-

memiş;⁹ fakat kanaatimizce yinel olarak İslamiyet'i anlam niteliğinden dolayı "model ül sunum, aşağıda açıklayacağımız yüksek çevrelerde hoşnutsuzl lendirilmesi neticesinde özelli rilmeye başlanmıştır. Örneği demokrasisi" şeklindeki nite yapmış; ancak bu ifadede ke manası çıkmayacağı, bu sözd oluştuktan öte anlaşılmayacağı Obama yönetimi ise "dinî aid rini" söyleyerek ılımlı İslam t mak istemediğini belirtmek d

İlmli İslam tartışmalarında lışmamızın ana tem'ası olan alanı" konusuna girmek için dönük yerli tepkileri irdelen meselesinde birbirleri karşıs Atatürkçü/Kemalist laik çevre

3.1 – İslamcı Çevrelerin İl

İslamcı çevrelere göre ılı özünü değiştirme amacıyla ta me çabasıdır. Oysa "hakla bât değildir". "Rakı ile suyun bir nusunda haram ile helal sente mak istenen uzlaş ile küfrün

⁸ Geniş bilgi için bkz. Kaplan, a.g.e., s.1-11.

⁹ Altuğ Günel, "Büyük Ortadoğu s.159.

¹⁰ İpek Yezdani'nin Noah Feldman resim istiyor", *Miliyet Pazar*: 1. runda, onca çekiciliğine rağmen nişli olmadığının altı çizilmekte durulmaktadır, bkz. Rabasa, *The*

¹¹ Bkz. Mehmet Ali Birand'ın ABD 07 Mart 2009.

akideyle bağdaşmaz. Devlet İslam'ı, Atatürk ilkelerine uygun İslam türünden tuhaf sentezlerin yahut hristiyanlığın tarihi tecrübesinde yaşandığı gibi uzlaşarak tahrif olan din anlayışlarının (protestanlaşmış İslam'ın) gerçek İslam'la bir alakası olamaz. Bu, hevâ ve heveslerden sulandırılmış bir din çıkarmaktan başka bir şey değildir.¹²

İslamcılar, emperyalist işgale, küresel kapitalizme ve yabancı kültürel müdahalelere karşı direnişleri kırılmak istenen müslümanların "ılımlılaştırılarak" kullanılmaya hazır hale getirildiklerini düşünmektedirler. H. Hatemi'nin deyişiyle ılımlı müslüman, "zulmün safında ve mazluma silahını çevirerek konuşlanan ancak namaz vakti geldiği zaman yine aynı safta riya namazı kılan müslümandır".¹³ Amaç İslam'ı tümünden silip yok etmek değildir. Zaten bu imkansızdır. O halde İslam, bir sekülerleştirme aracı olan ulus devlet ideolojisine boyun eğerek vaziyette bir alt kimlik olarak varlığını sürdürmelidir. Laik bir temelde kurulan Türkiye Cumhuriyeti zaten ilk dönemlerinden itibaren Diyanet teşkilatıyla, resmi dinî eğitimi veren okullarıyla, siyasi partilerce kontrol edilen tarikatlarıyla sağcı ve devletçi bir din anlayışını yerleştirmiş, dini bir hayli esnek ve eklektik hale getirmiştir. Söz konusu proje bu sürecin son halkasıdır.¹⁴

İslamcılara göre, egemen küresel sistem ve bu sistemin ülkemizdeki uzantıları, İslam'la birlikte yaşamaktan başka çare bulamayınca; İslam'ın demokratikleştirilmesini, bir başka deyişle "birlikte yaşamaya elverişli hale getirilmesi"ni çözüm olarak gördüler. Şartları icabı Türkiye'de uygulanışı kolay olan bu "panzehir" yöntem, Türkiye'nin ne şeriat devleti olmasını ne de laikliği reddetmesini gerektiriyordu. İslam'ın laiklikle bağdaştırılmasıyla yöntem işlevini görecek. İslam'ın laiklikle çelişmediğini, Kur'an'ın laikliğe onay verdiğini savunan bir entelijansiya, dinî katılık ve aşırılıkla mücadele edecekti. İlmli İslamcıların kastedtiği katılık ve aşırılık, "İslamiyet'in dünya hayatını düzenlemek için inzal edildiği ve İslam'ın tamamen Allah'ın otoritesine teslimiyet düzeni olduğu inancından taviz vermeyen ve hiçbir ideolojiyle, hiçbir siyasi güçle İslam'ın bu temel vasıfları üzerinde pazarlık ma-

sasına oturmayı kabul etmeyen İslamcıların "radikal İslam" adını

Yukarıdaki değerlendirme ılımlı İslam eleştirisi, bu projeye İslam'ı ve müslüman toplumla gelecek yapısına dönük olarak yının bu hedefi gerçekleştirmek retinde olduklarını, zaten biddia etmektedirler.

3.2 – Laik Çevrelerin İlmli

Türkiyeli İslamcılar, devlet yışı yaratmayı hedeflediği ve bazda İslam'ın lehine olacak engelleyeceği için ılımlı İslam raside müesses laik nizamı ter rî zemini paylaşan akademik bakışta ilginç bir biçimde, ay radikal İslam'a götüren bir ara

Onuncu Cumhurbaşkanı Türkiye Cumhuriyeti'ne yeni bir geriye gidiş, yani irtica ol din devletiyle demokrasinin lirtmektedir.¹⁵ Orgeneral İlker liğinin imkansızlığını vurgula ratik, sosyal bir hukuk devlet İslam için bir model olma i Cumhuriyet Başsavcılığı'nın mesinde, partinin ve yönetici

¹² *Vuslat Dergisi*, 59 (Mayıs 2006) İlmli İslam Dosyası içerisinde şu yazılara bakılabilir: Ahmet Kalkan, "İlman İslâm İfâdesi, Allah'ın Dini Olan İslâm'a Bir İftiradır", Hamza Türkmen, "Saflarımızı Yeniden Belirlemeliyiz".

¹³ Celal Sancar, "İlmli Müslümanlar ve Kullanılabilir", *Genç Birikim*, 96/5 (2007), s.10-2.

¹⁴ Türkmen, a.g.m..

¹⁵ "Aydın Kavramı: İlmli İslam", *İktisat*

¹⁶ Ahmet Necdet Sezer'in 14 Nisan yaptığı konuşma.

¹⁷ O sırada Genelkurmay İkinci Başkanı sonra yaptığı basın açıklaması, *R*

bahisle, bu modelin “bir şeriat devletine dönüşmesi ve gerekirse bu yolda İslamî terörün de kullanılması uzak bir olasılık değildir” denilmektedir.¹⁸

2007 yılındaki Cumhuriyet Mitingleri'nde konuşmacılar ve katılımcılar tarafından protesto edilen konulardan birisi de ılımlı İslam'dı. Bu mitinglerin arka planını değerlendirmeye alan Murat Somer, “aşırı ulusalcı” ya da “aşırı laik” olarak nitelediği ve içlerinde din olgusundan bütünüyle kuşku duyanların da bulunduğunu bildirdiği protestocuların, ılımlı İslam'ı radikal İslam'dan daha tehlikeli gördükleri tespitinde bulunmaktadır. Zira onlara göre demokratik bir ortamda radikal İslam'ın imkanlarının kısıtlanarak mahkum edilmesi kolaydır. Fakat ılımlı İslam'ın modern hayat tarzını benimsemesi ve devrimci yöntemlere olan açık karşıtlığı, bu akımın demokratik sistem içinde durdurulmasını oldukça güçleştirmektedir.¹⁹

Emre Kongar, tıpkı Cumhurbaşkanı Sezer gibi, ılımlı İslam'ı “laik düzenden geriye gidiş” olarak değerlendirmektedir. Bu tespiti, bu ılımlı dinî eğilimin Türkiye'deki İslamcı (şeriatçı) eğilimlerle buluşarak ittifaka gireceği endişesinden kaynaklanmaktadır. Neticede Kongar, ılımlı İslam'ı “laiklikten şeriata giden yol” olarak nitelemekte bir sakınca görmemektedir.²⁰ Coşkun San'ın vardığı netice de büyük ölçüde aynıdır. O, muhtemelen İslam'ın siyasal ve hayata müdahil olan çehresini dikkate alarak, ılımlı nasıyon-sosyalizm ya da ılımlı faşizm ne denli mümkün ise, ılımlı İslam'ın da ancak o ölçüde mümkün olacağını söyler ve onu demokratik-laik sistemi tehdit eden bir unsur olarak zikreder.²¹

İslamcı ve laik çevrelerin ılımlı İslam üzerindeki değerlendirmelerini ana hatlarıyla bu şekilde verdikten sonra, akla ilk gelen hipotez tabii ki şu olacaktır: Eğer herhangi bir çarpıtma niyeti yoksa, taraflardan birisi ılımlı

İslam'ı yanlış anlamakta ve y denetlemek için yeniden ılım söz konusu kavramın kısa bir etmek lazımdır. Ancak, “her karşı olmakta haklıdır” şeklinde rekecektir.

4 – Laik Çevrelerin İlmli

Çalışmamızın ilk bölümün *Democratic Islam* başlıklı rapor din-devlet ayrımını öngördüğü çıktığı ve evrensel demokrasi Bu temel özellikleriyle ılımlı Her ne kadar kavramın iki karakterini gölgeler gibi görününü değiştirmemektedir. İslam “ılımlılık” katmaktan öteye bir

Vardığımız netice, projen yönündedir. Bu nedenle, din-ni etrafında dinin kuşatıcılığı denleri bir tarafa, sırf söz ko çıkmaları doğal ve kendi içeri projenin asıl maksadını gizle karşı oluşan halk tepkisini karşı duran İslamcı muhalefet

Laik çevrenin ılımlı İslam' rekçeden başkası değildir. Ya görmesi, Türkiye'de sesi hayli türkçü) olarak tanımlayan laik lanmıştır. Söz konusu çevren laik çevre olmadığı burada v nun, liberallerin ılımlı ve özg katı, yahut kendi ifadeleriyle “

¹⁸ Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya'nın, “laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği” iddiasıyla ve Ak Parti'nin kapatılması talebiyle 14 Mart 2008'de Anayasa Mahkemesi'nde açtığı davanın iddianamesi.

¹⁹ Murat Somer, “Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey”, *Third World Quarterly*, 28/7 (2007), s.1275-7.

²⁰ Emre Kongar, “ABD, İlmli İslam ve Türkiye” (*Cumhuriyet*: 13 Temmuz 2004) ve “İlmli İslam: Laiklikten Şeriata Giden Yol” (*Cumhuriyet*: 07 Mart 2006) makaleleri için ayrıca yazarın kendi web sitesine (www.kongar.org) bakılabilir (Aydınlanma yazıları: no 425 ve 511).

²¹ Bkz. Coşkun San, “Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları Avrupa Birliği ile Bütünleşme Önünde Tek Engel mi?”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 53 (1998), s.273.

İlimli İslam'ın kaynak metinlerine bakıldığında, dört ana akımdan biri olarak zikredilen laik akımın kendi içerisinde proje sahipleri tarafından iki kategoride değerlendirildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, “ana-eğilim” (*mainstream*) ya da “ılımlı” (*moderate*) laikler diye adlandırılan kesimdir ki “müminlerin özel hayatlarında inançlarını uygulamaya dökmelerini bir insan hakkı olarak gören” bu kesimin İslam aleminde ABD’nin “en doğal müttefikleri” olması gerektiğinin altı çizilmektedir.²² İkincisi ise, raporda “radikal”, “otoriter” veya “antidemokratik” laikler olarak nitelenen kesimdir ki Arap dünyasındaki Nâsırcı, Baasçı sol Marksist eğilimlerden ya da Fransız Devrimi’nin laiklik geleneğini izleyen ulusalcı (*nationalist*) Kemalist çevrelerden oluşan bu kesimin ABD ve diğer Batı ülkelerinin demokratik değerleriyle ciddi uyum sorunu yaşadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu laik çevreyle ilimli İslam projesinde ortaklık etmek neredeyse imkansızdır.²³

Bu değerlendirmeden de anlaşıldığı gibi ılımlı İslam projesi içerisinde laikliğin radikal yorumuna doğru olumlu bir açılım gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye’deki söz konusu laik çevrenin projenin karşısında durmasından daha doğal bir şey olamaz. Bu karşıtlığın sadece muhatap alınmaktan kaynaklanan öfkenin bir ürünü olduğunu söylemek de sanırız hak-sızlık olur. Türkiye’deki Kemalist çevrenin ulusalcı sol ideolojiye olan yakınlığı ve yer yer birlikteliği ve bunun sonucu olarak anti-Amerikancı ve anti-emperyalist söylemi iyi bilinen bir olgudur. Projenin ABD patentli oluşunun, bu laik çevrenin ılımlı İslam karşıtlığında diğer bir nedeni oluşturduğu söylenebilir.²⁴

²² Benard, *Civil Democratic Islam*, s. 6, 25.

²³ Bkz. Benard, a.g.e., s. 5-6, 25-6, 64; Rabasa, *The Muslim World*, s. 25; Rabasa, *Building Moderate Muslim Networks*, s. 70-1, 121-2, 126.

²⁴ Mesela Kongar, İslamcılarla sözbirliği etmişçesine ılımlı İslam'ı Amerikancı İslam olarak nitelemektedir, bkz. Kongar, "ABD, ılımlı İslam ve Türkiye", *Cumhuriyet*: 13 Temmuz 2004. Çelik ise, ılımlı İslam'la amaçlananın emperyalizm ile uyumlu dini bir rejim olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre Padişah Vahdetin ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası, ülkemizde ılımlı İslam'ın ilk temsilcileri olarak ulusal direnişi yok etmek için seferber olmuşlardı. Günümüz ılımlı İslamı'nın hedefi de bundan başkası değildir, bkz. Bilgin Çelik, "Emperyalizmin ılımlı İslam ve Sevr Projesi", *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk*, 85 (2005), s.47-9. Aynı kesimle aynı platformlarda görüşlerini seslendiren ilahiyat orijinli bazı akademisyenlerin ılımlı İslam eleştirileri de benzer temalar taşımaktadır. Bu yazarlardan birisi olan Macit, ılımlı İslam'ı "post-modern sömürgeciliği meşrulaştırmak için üretilen din projesi" olarak tanıtmaktadır, bkz. Nadim Macit, *Küresel Güç Politikaları, Türkiye ve İslam*, Ankara, 2006, s.653. Yine Macit, Türkiye Cumhuriyeti'nin

Bu faktörlere ilaveten, ABİ'nin duyduğu ve hatta -radikal laikliği yaptığı Türkiye'li bazı oluşumların rahatsız etmiş görünmektedir. Ak Parti ile, daha çok üstü kapalı Fethullah Gülen hareketidir. Yürütmenin yararlandığı ve bunun temelidir.²⁵

Ak Parti lideri Başbakan Erdoğan'ın bir sözcük olduğunu, "ılımlı İslam" olduğunu, "gibi yanlış bir çağırışım yaptığını" söyleyen, mutedil insanlar oldukları söylenilen olduğu bir ülke olmadığı Türkiye'deki İslam sözcüğünü laiklik ve laikleştirmeyle ilgili olarak laik çevrelere hem de laik kesimlere bir itiraz mesajı gönderdiği yıllarda, ılımlı bir laikliği desteklediği işbirliğine razı olması, her ne kadar da Ak Parti'ye önemli avantajlar sağlasa da onayı almış, bu da onun hem laiklikle rahatlatmıştır.

Gülen cemaati ise kendisini
söylem olarak lanse ederek ılı

kuruluş felsefesinin emperyalizm
 ğe karşı olan direnişinin kırılma
 kapitalist ve liberal temalara uy
 mayenin hizmetkarı yapılmak iş
 Politikalarında GOP ve İlmüli İsl
 kiye'deki başörtüsü sorununu bu
 sel İlmüli İslâm'ın emperyalist ve
 makyajladığını ve halk yıgnırları
 mektedir, bkz. Şahin Filiz, *Başörtü*
Acısından Eleştirisi, Antalya, 200

25 Ak Parti'yi ve Gülen cemaatini mülkî ve manevî olarak Türkiye'ye örnek olarak bkz. Macit, *Kıbrıs Projesi ve Türkiye*, s.158-9.

²⁶ Başbakan Erdoğan'ın Chicago'da Haziran 2004.

ğunu zaten belirtmektedir. Bu *post Islamism*, dindarlığı özgürlükler ve insan haklarıyla kaynaştıran; vazife yerine haklara, tek tipçilik yerine çoğulculuğa odaklanan; dinî metinlerin katı tefsirine bağlı kalmaktan ziyade onların tarihselliğine bakan; kozmopolit bir dünyaya katılıma istekli, küresel işbirliğine hazır bir İslami anlayış olarak takdim edilmektedir. Bu anlayış dinin ideolojileştirilmesine, politik bir araç haline getirilmesine, en önemlisi devletleşmesine karşıdır. Gülen'in "İslamcılık sonrası" bu yorumunun bir Türk tecrübesi olarak İslam aleminde heyecanla izlendiği vurgulanmaktadır.²⁷ Bu söylemin cemaatin küresel çaptaki faaliyetlerinin önünü açtığı herkesin malumu olan bir vakıdır.

Gerek Ak Parti'nin gerekse Gülen cemaatinin ılımlı laiklik anlayışı Türkiye'deki liberal laik çevrelerin geniş sempati ve desteğini çekerken, dar kapsamlı, ödünsüz bir laikliği savunan çevrelerde büyük kuşkuyla karşılanmıştır. Kendilerine bir türlü güven vermeyen bu yapıların laiklik ilkesini aşındıran çok ciddi tehdit odakları oldukları zaten Kemalist çevrelerde her platformda öteden beri dile getirilmekteydi. Somer'in tespitini burada tekrarlarsak,²⁸ bu ılımlı dindar yapıların modern hayat tarzını benimsemeleri ve devrimci yöntemlere olan açık karşıtlıkları, onların yasal yollardan engellenmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla toplumu dindarlaştırmasa bile en azından muhafazakarlaştıran, dindarlığı toplumda daha görünür kılan bu oluşumlar, laikliği içten içe kemiren gizli tehlike odakları olarak algılanmaktadır.²⁹

5 – Ilımlı Laiklik ile Radikal Laikliğin Mukayesesi

Civil Democratic Islam başlıklı raporun bir bölümünde, ılımlı ve radikal

²⁷ İhsan Yılmaz, “Beyond Post-Islamism”, *Today’s Zaman*: 18 May 2008. Yılmaz’ın aynı konudaki geniş bir değerlendirmesi için ayrıca bkz. “Beyond post-Islamism: A Critical Comparison of Turkish Islamism and Fethullah Gülen’s Stateless Cosmopolitan Islam”, [Islam in the Age of Global Challenges: *Alternative Perspectives of the Gülen Movement*, Washington DC, 2008] içinde s. 859-925.

²⁸ Somer, "Moderate Islam and Secularist Opposition in Turkey", s.1277.

²⁹ Kongar'ın, "laik ve demokratik Türkiye'nin totaliter bir İslam devletine doğru hızla gittiği" iddiasını temellendirirken dile getirdiği argümanlar söz konusu laiklik tipinin hasasiyetlerini gösteren ilginç örnekler olarak burada zikredilebilir: "Okullarda ve kurslarda din eğitimi; medyada din tartışmaları; ailede din baskısı; gecekonduda siyasal İslam örgütlenmesi; arkadaş gruplarında tarikat bağlantıları; işyerlerinde türban birlikteliği; dünyada yükselen dincilik ve iktidarda AKP". Bkz. Kongar, "İlmî İslam: Laiklikten Şeriatı Giden Yol", *Cumhuriyet*: 07 Mart 2006.

[illegible]

Fransızca *laïcité* sözcüğün lamına gelmekle birlikte laik onun yerine kullanılan seküle meşhur anlamıyla din ile dev Genel olarak laikliğin iki farlı Devrim Fransası'nın ürünü k ve derecesini devletin belirled dırılmasının öngörüldüğü bir tıştığının tecrübe edilmiş bir ç e dinden uzaklaştığı, böylece beslenen ve böyle bir gelişme tiğini savunan Aydınlanmacı

³⁰ Benard, *Civil Democratic Islam*, s

yanlılarının mutlakçı, tekelci ve dogmatik bir anlayış sergilemeleri, onları ilimli laiklik yanlılarından farklı kılmaktadır. Peter Berger, dogmatik bir seküleristin sosyopsikolojik karakter portresinin muhafazakar müminle bir hayli benzeştiğini, böyle bir sekülerizmin de mezhep görüntüsü verdiğini ileri sürmektedir.³¹

Söz konusu tip laiklik bir devrimin ürünü olduğundan ve ruhban sınıfının hayattaki tüm izlerini silmek için tasarlandığından, tepkici ve çatışmacı bir karakter arzeder. Dinî değerlerin yerine pozitivist değerleri koymak suretiyle halkın dinini yeniden inşa etme gibi bir hedef güder. Bu nedenle bir yönetim ilkesi olmaktan genellikle çıkarak bir doktrin ya da ideoloji olarak kendi gösterir ve bu yüzden laisizm (*laïcisme*: laikçilik) olarak ifade edilir.³² Bu ideolojinin Marksist sol yorumlarında, dinin toplumsal alandan özel alana indirgenmesi yeterli görülmemiş, insanların “din illüzyonundan kurtarılması” hedeflenmiştir. Bunun sonucu olarak, dini doğrudan yasaklayan ya da en azından dini cemaat mensuplarını kontrol altında tutan politikalar geliştirilmiş, ateist eğitim sürekli desteklenmiştir.³³ Yukarıda radikal laiklik şeklinde adlandırılan laiklik anlayışı, bu tip laiklik anlayışıdır.

Tarihi gelişimi itibariyle German-Anglo-Sakson medeniyet havzasında şekillenmiş olan ikinci tip laiklikte ise din ve devletin karşılıklı olarak bağımsız kalmasına dikkat edilir. Devlet bütün inançlara karşı ilgisiz ve eşit uzaklıktadır. Din, devlet kurallarını, devlet de din kurallarını belirleyemez. Bir devrimin değil de doğal bir evrimin sonucu teşekkül ettiğinden dolayı ideolojik bir yapısı yoktur.³⁴ Din ile modernitenin çatıştığı tezinin aksine, din ile seküler kültürün bir arada bulunabileceğini, modernitenin dinle buluşabileceğini, inançlarla modernleşme ve rasyonelleşme arasında bir uz-

laşmanın sağlanabileceğini savunur.³⁵ Bugün başta ABD ve İngiltere olmak üzere bu tip bir laiklik yürürlükte olan pek çok ülkede laiklik anlayışı, *Civil Democracy* şeklinde adlandırılan laiklik şeklinde adlandırılan laiklik anlayışıdır.

Her iki laik modelde de dinin toplumdan bağımsızlaşması, diğer bir deyişle laiklik birinci unsura ağırlık verir.

6 – İlimli Laiklik ile Radikal Laiklik

Türkiye'nin 19. yüzyılda batılılaşma sürecinde kurumsal zirvesine ulaşan laiklik anlayışı, bir zemin üzerinde şekillenmiştir. Sekülerliğin pozitivism ile olan ilişkisi, laiklik alanı ve alanını tayin eden esaslar, medeniyetler yarışında geri kalmamak için belirleyen dönemin Batı dünyası ile ilişkisi, genelinde din, özelde İslam ile ilişkisi, Müslümanlığın Aydınlanma çağına yaklaşımı, akıldışılığı peşin hükmüyle ilişkisi, Nur Vergin'in ifadesiyle, belki de laiklik anlayışına teşebbüsünde cesaretsizlik, gerçekliğine ve Türk ruhuna yabancılaşma, “ren” bir İslamiyet'in, hedeflerdir.³⁹

³¹ Peter Berger, “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine”, [Ali Köse (haz.), *Sekülerizm Soruşturuluyor*, İstanbul, 2002] içinde, s.75-6, 84, 90. Ayrıca bkz. Ali Köse, “Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye’de Din ve Modernleşme”, [Ali Köse (haz.), *Laik Ama Kutsal*, İstanbul, 2006] içinde, s.11-2; Conrad Ostwalt, “Seküler Çan Kuleleri”, [Köse (haz.), a.g.e.] içinde, s.49.

³² Geniş bilgi için bkz. Durmuş Hocaoglu, *Laisizm’den Milli Sekülerizm’e: Laiklik Sorununun Felsefi Çözümlemesi*, Ankara, 1995, s.115-132; Erdoğan Göger, “Günümüz Türk Devletinin Laiklik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54/4 (2005), s.26-30; Sami Selçuk, 1999-2000 Adli Yılı Açılış Konuşması, (Din ve Devlet İlişkisi bölümü), <www.yargitay.gov.tr/tarihce_aak/99-20.html#d104> (20.03.2009).

³³ Karel Dobbelaere, “Sekülerleşmenin Üç Yüzü: Toplumsal, Kurumsal ve Bireysel Sekülerleşme”, [Ali Köse (haz.), *Laik Ama Kutsal*] içinde, s.123-4.

³⁴ Detaylı bilgi için bkz. Hocaoglu, a.g.e., s.133-147; Göger, a.g.e., s.30-1; Selçuk, a.g.e..

³⁵ Köse, “Sekülerleşme Teorileri”, a.g.e., s.11-2. Ayrıca bkz. Berger, “Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine”, a.g.e., s.75-6, 84, 90.

³⁶ Murat Somer, “Değişen Türkiye’de Laiklik Sorunu”, *Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2003), s.1-10. <http://www.obarsiv.com/pdf/MuratSomer.pdf>

³⁷ Nilüfer Göle, “Secularism and the Islamic Elites”, *The Middle East Journal*, 51/1 (1997), s.42.

³⁸ Metin Heper, “Islam and Democracy in Turkey”, *The Middle East Journal*, 51/1 (1997), s.42.

³⁹ Nur Vergin, “Din ile Devlet İlişkisi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 72 (2003), s.39-40.

Cumhuriyet inkılaplarının büyük bölümü laiklik adına atılan çok sert ve radikal adımlardı. Ancak bu gidiş dinin tümünden tasfiyesi şekline hiçbir zaman bürünmedi. Aslı itibarıyla laikliğin “dinin devletten bağımsızlığı” prensibine aykırı olmakla birlikte bir devlet kurumu olarak var edilen Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla dinî hayat kontrol altına alındı.⁴⁰ 1928 Dini Islah Beyannamesi türünden kararlarla,⁴¹ sosyal bir gerçek olarak kabul edilen din, modernliğe ve devletin menfaatlerine uygun hizmet edecek bir evsafa getirilmeye çalışıldı.

Politika, dini yok etmek değil onu dönüştürmek olarak tespit edilmişti. Kemalizmin İslam’a yaklaşımı genellikle böyle olmuştur.⁴² Dini Islah Beyannamesi’nde geçen şekliyle “sırrîlerin lâ-aklı ve fevrî” tesirlerinden kurtarılacak suretiyle din özgürleştirilmeli, aydınlanmaya doğru ilerleyişinde halkımıza yeni çağdaş haliyle eşlik etmelidir. İbadetin ve ezanın Türkçeleştirilmesi girişimi bu gayeyle atılmış bir adımdı. Bu türden üstten inmecî müdahaleler tabii olarak çoğunluğu mütedeyyin halkımızın tepkisini çekti. Ağırlıklı olarak yeni rejimin kurucu partisi CHP etrafında kümelenmiş cumhuriyetçi, milliyetçi yeni elitler,⁴³ yürütücüsü oldukları laik projenin

⁴⁰ Diyanet teşkilatının Türkiye Cumhuriyeti devleti içerisinde ve laiklik ilkesi bağlamındaki pozisyonu, yetkileri, faaliyet alanları hakkında bkz. İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslam*, İstanbul, 2008, s.61-92. Diyanet’in bir devlet kurumu olmaktan çıkarılması gerektiğini parti programında ifade eden Demokratik Barış Hareketi Partisi’ne 1996 yılında açılan kapatma davasının iddianamesinde Başsavcı Vural Savaş, partinin bu talebinin laikliğe aykırı olduğunu şu cümleleriyle açıklamıştır: “Devletin din işlerine karışmaması, dinin cemaatlere bırakılması halinde, devletin kamu düzenini sağlama amacıyla ve inzibatî düşüncelerle dinî işlerin bir kesimine karışmasına olanak veren ve hatta bunu gerekli kılan laiklik ilkesi çiğnenmiş olacak, Cumhuriyet, onun nitelikleri arasında sayılan ve değiştirilmeyeceği kabul edilen laiklik niteliğinden soyutlanmış olacaktır”. Bkz. Fazıl Hüsnü Erdem, “TCK’nun 312. Maddesinin Koruduğu Hukuksal Değerin Kısa Bir Analizi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52/1 (2003), s.56-7.

⁴¹ Beyanname için bkz. İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, İstanbul, 1986, II, s.497-9.

⁴² Murat Belge bu durumu şöyle betimler: “.. (Kemalizmin) 'Müslümanlık yanlıştır' diye bir iddiası yoktur. 'Dindar olmayın' demez ve genel bir (sekülerist) din eleştirisine hiç girmez, bu konuda söylenmiş tek sözü yoktur. Ama 'İslam sizin bildiğiniz gibi değildir. Şimdi oturun, kollarınızı göğsünüzde kavuşturup dinleyin, İslam'ın ne olduğunu ben size anlatacağım' der. Başlar anlatmaya: 'İslam'da örtünme yoktur. Bursa'da Türk kadınları çok güzelmiş. Erkekler arasında kavga çıkıyormuş. Onun için 'Şunlar örtünsün' denmiş" diye 'aydınlatır', 'hurafe' ile yaşamaya alışmış kitleleri, devlet televizyonundan”. Bkz. Belge, “Kemalizm ve Din”, *Radikal*: 02 Haziran 2007.

⁴³ Yeni cumhuriyetin kendi elitlerini oluşturması hakkında bkz. Göle, “Secularism and Islamism in Turkey”, s.49.

selameti açısından kontrolleri yel suçlu ilan eden bir söylem.

Türkiye’ye özgü radikal laiklik sal hakimiyeti altına alma yönünde pek görünür olmayan asıl nedendir. Bu kesimler devlet kontrolünü Gayeleri ise Kemalist laik mo-rine göre içerisinde yaşayacak olan karakteriyle belirginleşen karanlık çağlara geri dönüş olarak bir tehdit olarak algılanan dönüşen ve ilk bakışta laik-ara-‘irtica’ söyleminin, İsmail Kar-nem siyasi tarihimizde “muha-olmadığı” rahatlıkla söylene-bir 1938-1948 yılları arasında yap-kesimin, laikliği bir din karşıt-lik olarak damgalayarak sayıc-ılanmadığı açıktır.

İlk Kemalist kadro içinde Behçet Kemal, Samsun mebus-ılamındaki tanrısızlık veya din-Atatürk döneminde ama daha-İslam karşıtlığı olarak algılan-yönde bir miras bırakmıştır. Atatürk’ün sağlığında yapılan-kiki laikliği “ayrı bir sınıf eli-olunması” olarak anlayan Ker-Hamdi Başar, 1930’ların başın-

⁴⁴ John L. Esposito, “Islam and Sec- Temimi (eds.), *Islam and Secul-* Ocak daha iddialı bir değerlendir- lizm’in gayri meşru çocuğu” sa- İslam (Yahut Şeriat) Kavgası”, *T-*

⁴⁵ Kara, *Cumhuriyet Türkiye’sinde I-*

⁴⁶ Bkz. Alparslan Işıklı, *Sosyalizm K-*

patentli ilimli İslam projesiyle nasıl ilişkilendirildiğine çalışmamızın önceki bölümlerinde değinmiştik.

Laikliğin radikal ve ilimli versiyonlarının mücadelesini sadece içinden geçilmiş siyasal süreçleri esas alarak açıklamak pek tabii ki yeterli olmaz. Bu mücadele sivil toplum temelinde de olanca şiddetiyle yaşanmıştır. Dernekler, vakıflar, örgütler ve cemaatler, tarafı oldukları laiklik anlayışının gereklerini teorik ve pratik düzeylerde yansıtmaya çalışmışlardır. Ak Parti gibi ilimli İslam projesiyle irtibatlandırıldığını yukarıda zikrettiğimiz Gülen cemaatini, bu mücadelede en son gelinen noktaya ışık tutmak için tekrar anmak gerekir. Siyaset ve devletle kavga etmemeye özen gösteren ve laiklikle prensipte sorunu olmadığını her fırsatta açıklayan bu dinî yapıyı değerlendiren Graham Fuller, “devlet kontrollü laikliği uzun dönemde etkileyebilecek şekilde Türk vatandaşlarının kalplerine İslam’ı geri getirme potansiyelinden ötürü korku duyan” Kemalistler için bu cemaatin büyük bir ihtilaf kaynağı olmayı sürdürdüğünü ileri sürmektedir.⁵² Cemaatin, dindar entelektüeller yanında sağ ve sol ideolojilere mensubiyetleri olan seküler aydınlarla oluşturduğu düşünce platformlarında laiklik üzerinden dile getirdiği fikir ve talepleri,⁵³ baştan sona bir ilimli laiklik manifestosu hüviyetindedir.

7 – Radikal Laikliğin Teori ve Pratiğine Kısa Bir Bakış

“Laikliğin kalesi” olarak nitelediği Tunus’taki durumu *Küresel Tuzak İlimli İslam* başlıklı kitabında değerlendirmeye alan Bahadır S. Dilek, icratlarında Atatürk’ün devrimlerini örnek aldığını iddia ettiği Tunus’un eski devlet başkanı Burgiba’dan ve onunla başlayıp bugün hâlâ yürürlükte olan katı laiklik uygulamalarından övgüyle bahsetmektedir. Türkiye’nin de uyguladığı Fransız tipi laikliği benimsediğini belirttiği Tunus’ta kadınların kamusal alanlarda başörtüsü takması, 1981 yılından bu yana “yurttaşların din ve mezheplere göre ayrımcılığa sevk edilmesinin önlenmesine ilişkin yasa” kapsamında yasaklanmıştır. ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi ile birlikte İslamcı akımların bölgedeki etkinliğinin arttığını ileri süren Dilek, bu-

na bir önlem olarak Tunus yönetimini ve kamuya açık mekanları kapattığını ifade etmektedir.⁵⁴ “İlimli İslam”ın alternatifi olarak bu tespitleri yanında, akademisyenler tarafından irdeleyen ve bu bağlamda ilimli İslam Göğeri’nin tespit ve düşünceleri de dikkate alınmalıdır.

“Fransız devrimine ve Atatürk’ün ilk koşulunun dinden arındırılması” koşullar olarak, dinden arındırılması devlet dinlere eşit uzaklığı, ‘ulusal’ yapının egemenliğini öne sürmesi anlaşılan “usçal çözüm”, “tinsu”landırılması” olarak açıklanmış dine müdahale ederek onu sınırlamaktadır.

Dinî önermelerin (hükümler) ve mantikî güçten yoksun olduğu uyum içinde olmadığını ileri sürdüğü dinî hükümlere verdiği örnekler yarattığı doğada milyonlarca kadın ve erkek kadını ve erkeği ayıran ve düzeni oluşturmuştur”. Laiklik “usçal” sonucunun tesettür olmasının amacı olan iffeti veya ırzı korumak amacıyla icat edilmiştir. Ülkelerinde kadınlar, müslümanlar kapamak için başlarını örtme zorunluluğu kımı yapacak kuaför olmayan

⁵² Graham E. Fuller, *Siyasal İslamın Geleceği*, çev. M. Acar, İstanbul, 2004, s.222.

⁵³ I. Abant Toplantısı (Temmuz 1998) Sonuç Bildirisi’nin özellikle 6, 7 ve 8. maddeleri için bkz. Mehmet Gündem (ed.), *İslam ve Laiklik (Abant Toplantıları I)*, İstanbul, 1998, s.271.

⁵⁴ Bu değerlendirmeler için bkz. B. Göğeri, *İlimli İslam*, İstanbul, 2008, s.125-136.

⁵⁵ Erdoğan Göğeri, “Günümüz Türkiye’sinde İslam”

yan ve ekonomik gücü bulunmayan kırsal kesim kadını çıkar yolu örtünmekte bulmuştur.⁵⁶

Dinî hükümlerin laiklik adına aklî revizyona tabi tutulmasına Göğer'in verdiği diğer örnek namaz ibadetiyle alakalıdır. Laikliğin namazın kılınışı biçimiyle değil içeriğiyle ilgilendiğini belirten yazar, Kur'an surelerinin namazda ezberden kıraat edilişi üzerinde durarak, bu ritüelin insan aklını körelttiğini ve bu yüzden onun psikolojisine uygun düşmediğini öne sürmektedir. Böyle bir namaz katılımcılığa yer bırakmamaktadır. Birey Allah'tan acımasını ve bağışlamasını dilerken, ana diliyle ve bizzat kendi sözleriyle O'na dileklerini ifade etme olanağına kavuşmalıdır. Ayrıca küreselleşen ve ileri bilimsel teknolojiye kavuşan dünyada günde beş vakit namaz, şeriatın buyruklarına rağmen büyük çoğunluk tarafından fiilen uygulanmamaktadır. Göğer, namaz vakitlerinin de eninde sonunda daha aklî bir düzenlemeye tâbi tutulacağını umut etmektedir.⁵⁷

Laikliğin “olmazsa olmaz” şartlarından kabul ettiği hümanist akılcılığın dinî haramlar konusunda da belirleyici olduğunu savunan Göğer'e göre, insan sağlığına zararlı olmayan her şeyin helal sayılması gerekir. Halbuki haramlar listesine içki ve kumar da girmektedir. Bir tür kumar olan Spor Toto, Sayısal Loto gibi oyunlar, yani haramlar devlet tarafından düzenlenmektedir. Haz duyguları uyandıran her şeyden insan yararlanmalıdır. Yaşamın hedefi insanın mutluluğudur. Öyleyse çağdaş yaşama uygun yeni bir haram listesi düzenlenmelidir. Neticede Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğu inancı, çağdaş yaşama uymayan gereksiz yasaklar yüzünden zarar görmeyecek, bundan kazançlı çıkan yine din olacaktır.⁵⁸ Varlığını sürdürmek isteyen hiçbir din, aklın üstünlüğünü ve dünyadaki gelişmeleri görmezlikten gelemes. Çağın gerçeklerinin getirdiği sorunlardan ve değişikliklerden doğan ihtiyaçlara din cevap bulmak, yöntem geliştirmek ve gerekirse yeni ibadet kuralları, yeni tanrıya ulaşma usulleri oluşturmakla yükümlüdür. Zira “Allah kelâmı” ilkesine dayanarak din, kitap, kural, kurum ve yöntemlerin sonsuza dek değişmezliğini kabul etmek günümüzün somut bilimsel gerçekleriyle bağdaşmaz.⁵⁹

⁵⁶ Göğer, a.g.e., s. 4, 20.

⁵⁷ Göğer, a.g.e., s.17-8.

⁵⁸ Göğer, a.g.e., s.21.

⁵⁹ Göğer, a.g.e., s.33-4.

Göğer'den yaptığımız yukarıda değinildiği düşünülmemelidir. Dinin bağımsızlaşması, devletin dinî işlerinin yanı sıra “aklın ve hümanist kriterlerin laikliğin koşullarını cür'etkâr tekliflerin yapılmasını laikliğin yol açtığı rahatsızlığı akademisyen yazar, “aklın, sözün ifade ettiği laikliğin üçüncü verileri verilen ekonomik, siyasi ve sosyal akıl oluşturur” demektedir. Bu sorunlu görünmese bile, bunun ışığında din de yeniden yorumlanmalı laikler için yine dine ve cümlede yürümektedir.

Laiklikle ilintilenen hümanist düşünüşü, daha önemlisi, doğaüstü rehberliğini reddedişi, gerçeğe ulaşma devrediş, radikal laikliğe ilaveten laiklikle irtibatlandırılmasıyla sağlanamayan her bilgiyi kabul etmeyişi, radikal laiklik Sonuçta devletin inançlar kavramını anlamını yitirmekte; devlet kavramı zayıflamaktadır. Oysa laikliğin baskısından kurtararak ona özerklik vermesinden söz edilmektedir. defa dinî devletin yerine oturtulmakta, bir dogma yerini başka dogmaya bırakmakta, bağnaz eleştirel ve çoğulcu düşünce ve eylemlerinde arzulan

⁶⁰ Somer, “Değişen Türkiye’de Kimlik Sorunu”, s. 10.

⁶¹ Bkz. Doğu Ergil, “Laiklik Üzerine”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, s. 10.

Tekrar Türkiye’deki laikliğe dönersek, Türkiye Cumhuriyeti’nde 1949 yılına kadar “salt laiklik” adını verdiği radikal laikliğin uygulandığını bildirilen Göğer’e göre, bu uygulamanın salt laikliğin esasına uymayan dört istisnası olmuştur. Bunlar, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devlet dairesi yapılması, din adamlarının maaşlarının bütçeden ödenmesi, dinde dil devriminin yapılmaması ve dinî tatillerin resmi tatiller arasına alınmasıdır. 16 Ocak 1949’da kurulan yeni hükümetle birlikte Türkiye salt laiklikten ayrılmış, “göreceli lâikliğı” uygulamaya başlamıştır. İlkokullara seçmeli din dersi konmuş, din adamı ihtiyacını karşılamak üzere İmam Hatip kursları ve İlahiyat Fakültesi kurulmuş, kapalı tutulan türbeler açılmıştır. Yani o zamana kadar “dinin önünde olan us”, din karşısında mevzi kaybetmeye başlamıştır. Geline son nokta, “önsel (apriori) şariat ile usçal metotların uzlaşma arayışındır”. Günümüze kadar dine verdiği tavizler artarak süren bu çeşit “göreceli” laiklikten dolayı uluslararası arenada Türkiye’nin “ılımlı İslam devleti” olarak nitelendiğı belirtilmektedir.⁶²

Sonuç

Emperyal amaçları çok bariz harici bir dönüştürme projesi olan ılımlı İslam'ın kaynak metinlerine bakıldığında, bu projenin açık ifadelerle din-siyaset, din-devlet, din-hukuk ayrımını öngördüğü, dinin modernize edilmesini savunduğu görülmektedir. Bu nedenle, ılımlı İslam'ı bazı yazarların dile getirdiği gibi “ne olduğu belirsiz muğlak bir kavram” olarak ele almak doğru olmaz. Kaynak metinlerden ve buna bağlı yürütülen faaliyetlerden yola çıkan araştırmamız, ılımlı İslam'ın baştan aşağı seküler bir proje olduğunu ve ılımlı laikliği hedeflediğini ortaya koymaktadır. İlimli İslam terkindeki İslam sözcüğü, tasarlanan laikliğe ılımlılık ekleme işlevi görmektedir.

Müslümanlığını yüzyıllardan beri çoğulcu ve şiddete mesafeli bir çizgide anlayıp yaşayan bir topluma sahip olması,⁶³ ayrıca demokratik ve laik kimliğini anayasasıyla güvenceye alması nedeniyle Türkiye, ılımlı İslam projesinin doğrudan kapsamı içerisinde yer almamış ancak diğer müslüman ülkelere model olarak sunulmaktan kurtulamamıştır. Dolayısıyla ılımlı İslam,

⁶² Bkz. Göğçer, s.13-4, 36-7, 51.

⁶³ Türk müslümanlığına ılımlı bir karakter kazandıran faktörler hakkında bkz. Ömer Çaha, *Modern Dünyada Din ve Devlet*, İstanbul, 2008, s.212-5.

Türkiye'nin son yıllarının siyasi ve ekonomik haline gelmiştir.

Yukarıda açıklanan karaktar eleştirilerine hedef olmuştur. temle bütünleşmeye müsait, h lü, müslümanların lehine ra unsurlardan arındırılmış bir İ zaten ılımlı İslam'ın İslamcı h beklenemez. Diğer taraftan, b bir biçimde, bir kesim laik ç mektedir. Bu çevrenin liberal zamin temsilcisi yüksek büro olan medya ve akademya tara renin karşıtlığı, söz konusu l mektedir. Zira bu baskın çev Kemalizm/Atatürkçülük adı a kiye'ye özgü" sert ve katı bir tahrif ettiği için ılımlı İslam'ın lojik laikliği tahrif ettiği için ılı

İslamcılarının adı geçen projesi, demokratik ve tutarlıysa; radikal laiklerin de katıldığı ılımlı İslam projesi, müslümanların dönüşüme tabi tutma işleminin bir parçasıdır ve totaliter kimlikli radikallerin de değerlendirmemektedir. Çünkü bu, Türkiye’de yan yana bulunan Türkiye’de bulunan laikler ve ilâhîler arasında bir projeye sempaya dönüşüm ılımlı İslam vasıtasıyla Türkiye’de bulunan bu kesimin dile getirdiği söylemlerin bir parçasıdır. Bu söylemler, veyahut sistematik bir şekilde yapılmaz. Bilakis ılımlı İslam, Türkiye’de bulunan desteğin ABD’den geldiğini iddia etmektedir. Laiklerle işbirliği yapmayı önlemek için Türkiye’ye özgü koşullarla ilgili ras

halkının dindarlığı arasında müzmin bir doku uyumsuzluğunun olduğunu görmemek, deneyimli strateji uzmanlarının düşeceği bir hata değildir.

Türkiye'deki radikal laik ideolojinin en bariz özelliği dine müdahale etme hakkını kendisinde görerek devlet eliyle İslam'ı bir biçime sokma çabası içinde olmasıdır. Bu biçimin çağdaşlık, akılcılık, hümanizm, cumhuriyetçilik kalıplarında dökülmeye çalışılması, laik devleti bir nevi şariat koyucu makamına yükseltmekte, tek tipçi ve dayatmacı bir hüviyete büründürmektedir. Batılı laiklik uygulamalarının olmazsa olmazı olan din ve vicdan özgürlüğü radikal laiklikte gerektiğinde vazgeçilecek bir özellik olarak bulunmakta, demokrasi ve çoğulculuk devletin menfaati için feda edilebilecek değerler konumunda kalmaktadır. Bahsettiğimiz doku uyumsuzluğunun ana nedenleri bunlardır. Bu yüzden cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne kadar, Türk devletinin sahibi olarak kendini gören ama hiçbir zaman halk desteği göremeyen radikal laiklik yanlısı sivil ve siyasi çevrelerle ılımlı laiklik yanlısı sivil ve siyasi çevreler arasında açık veya gizli sürekli bir mücadele olagelmıştır. İlmli İslam tartışmalarının yaşandığı 2000'li yıllarda radikal laik kesimden çıkan söz ve yazılar incelendiğinde, söylenenlerin 1930'lu, 1940'lı yılların yaklaşımlarından farklı bir tonda olmadığı tespit edilmiştir. Argümanlar aşağı yukarı aynıdır. Yine bu kesimin, İslam'la ve dindar vatandaşla görece barışık ılımlı laiklik uygulamalarını ılımlı İslam projesiyle irtibatlandırarak mahkum ettikleri gözlenmiştir.

Hem Türklük hem de Türkiyelilik hamurunu mayalandıran birkaç ana unsurdan birisi olan İslamiyet'in toplumsal ve siyasal alanda görünür olması öteden beri radikal laik kesim için bir rahatsızlık sebebi olmuştur. Bu kesimin ılımlı İslam karşıtlığına bir de bu açıdan bakmak gerekir. Zira ılımlı İslam'ın projelendirdiği ılımlı laiklik, dindarların toplumsal, kamusal ve siyasal alanlara daha zahmetsiz ve emniyetli erişimini sağlayacak açılımlara sahiptir. 2000'li yıllarda Ak Parti'nin siyasal alanda, Gülen hareketinin de sivil alanda hayli güçlenmesi, radikal laikler tarafından ılımlı İslam'ın bir başarısı olarak değerlendirilmiştir. Bu iki hareketin ılımlı İslam rüzgârından istifade etmediklerini söylemek doğru bir tespit olmaz. Ancak ortada bir başarı varsa bunun daha çok iç dinamiklerle ilgili olduğunu, diğer nedenler yanında 28 Şubat'ın radikalizmine bir tepki olarak oluştuğunu belirtmek gerekir. Bu gelişmenin radikal laiklerce büyük bir tehlike olarak algılanması ise, demokratik çerçevede kalmayı ilke edinen bu oluşumların

inzibatî tedbirlerle tasfiye edilebilir. Onlara karşı -şimdilik de olsa- başka bir deyişle dış konjonktürle ilgili diğer bir nedendir.

2000'li yılların siyasal gündeminden, günümüz Türkiye'si'ne ilişkin tartışmaların taraflarını ve argümanlarını turnusol işlevi görmektedir.